نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی
دوره هفتم، تابستان ۱۴۰۲، شماره دوم، صفحات ۲۵۲ تا ۲۵۴

دیدگاه

ضرورت ادغام برنامه‌های حمایت غذایی در نظام حمایت اجتماعی کشور

مونا پورقادری[۱]، امیرحسین تکیان[۲*]

۱. دکترای تخصصی سیاست‌های غذا و تغذیه، مرکز تحقیقات عدالت در سلامت، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
۲. * **نویسنده مسئول:** استاد سیاست‌گذاری سلامت، دانشکده بهداشت، معاون پژوهشی مرکز تحقیقات عدالت در سلامت، دانشگاه علوم پزشکی تهران، عضو وابسته فرهنگستان علوم پزشکی، تهران، ایران، takian@tums.ac.ir

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۳/۰۶ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۴/۱۷

امنیت غذایی به‌عنوان پیش‌شرط برخورداری کامل از حق بر غذا، با تمامی اهداف توسعه پایدار مرتبط است (۱). حق بر غذا، زمینه بهره‌مندی و لذت از تحقق سایر حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی را فراهم می‌کند و زمانی محقق می‌شود که هر فرد به‌تنهایی یا در اجتماع با دیگران، در تمامی اوقات دسترسی اقتصادی و فیزیکی به غذای کافی یا ابزار تهیه آن داشته باشد. این حق فراگیر را نمی‌توان تنها به تأمین حداقل جیره انرژی، پروتئین و سایر ریزمغذی‌ها تقلیل داد (۲).

با توجه به کاهش شدید درآمد حقیقی و رفاه خانوار به‌واسطه بحران‌های اقتصادی و سیاسی سال‌های اخیر، سیر صعودی و تشدید ناامنی غذایی اقشار آسیب‌پذیر و نیز اقدامات حمایتی موازی، پراکنده و یا مقطعی توسط سازمان‌ها و تشکل‌های مختلف (۳)، به نظر می‌رسد بازنگری در طراحی و اجرای سیاست‌های حمایت غذایی از گروه‌های آسیب‌پذیر، به یک فوریت غیرقابل اجتناب تبدیل شده است. بر مبنای شواهد موجود، انتظار می‌رود تا هفت دهک اول درآمدی زیر خط فقر باشند و این در حالی است که حدود ۶۰ درصد از خانوارهای دهک اول تا چهارم از جمله کارگران فصلی و بیکار شده تحت پوشش هیچ نهاد حمایتی قرار ندارند (۴ و ۵). همچنین، با در نظر گرفتن جابجایی افراد به زیر خط فقر به دنبال افزایش قیمت کالاهای اساسی، لازم است سیاست‌های حمایتی بالاتر از خط فقر را نیز پوشش دهند. مجموع این موارد نیاز جدی و فوری به اجرای یک سیاست حمایتی جامع از گروه‌های آسیب‌پذیر را نشان می‌دهد. در این میان، به‌نظر می‌رسد ادغام برنامه‌های حمایت غذایی –به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر- در نظام حمایت‌های اجتماعی جامع که بر اساس تجارب جهانی آثار مثبت و بلند مدتی در کاهش ناامنی غذایی اقشار آسیب‌پذیر داشته است (۶ و ۷)، نیازمند توجه، حمایت‌طلبی و مطالعات فنی گسترده در زمینه توسعه‌ای کشور است.

راهکارهای پیشنهادی

۱. طراحی و اجرای نظام جامع حمایت‌های اجتماعی به‌نحوی که زمینه‌ساز اطمینان از تحقق حق غذای کافی برای همه افراد جامعه باشد.

لازم است مجموعه‌ای از طرح‌های حمایت اجتماعی و برنامه عملیاتی جامع در صدد رفع فقر ساختاری و ناامنی غذایی و مبارزه با گرسنگی، به‌عنوان بخشی از راهبرد ملی امنیت غذایی و کاهش فقر پی‌ریزی شود. این فرایند باید با مشورت و مشارکت طیف وسیعی از ذی‌نفشان، از جمله آسیب‌پذیرترین افراد یا سازمان‌های نماینده آنها، رهبری شود. این طرح می‌تواند شامل ترکیبی از ابزارهای مناسب (توصیف شده در گزینه پیشنهادی ۲)، شناسایی هدفمند و ثبت واجدین شرایط، تنظیمات نهادی با پشتوانه قانونی، بازنگری ساز و کارهای ارائه خدمت، شفاف‌سازی و پاسخگویی، نظارت و ارزیابی دقیق (شاخص‌های پیامد تغذیه‌ای)، الزامات بودجه‌ای و منابع مالی باشد. در حالی‌که دولت در وهله اول، مسئولیت حمایت اجتماعی را بر عهده دارد؛ تشویق به مشارکت جامعه مدنی می‌تواند در ایجاد آگاهی درباره الگوی آسیب‌پذیری در میان بخش‌های مختلف مردم، علاوه بر کمک به نظارت بر دستیابی و کارآیی برنامه‌ها بسیار مهم باشد (۱). در این میان، اطمینان از هماهنگی درون‌بخشی و بین‌بخشی در حوزه‌های کشاورزی، آموزش، سلامت و تغذیه، برای اطمینان از تلفیق حمایت‌های اجتماعی با برنامه‌های گسترده تر امنیت غذایی بسیار مهم است؛ چراکه بر پایه تجارب جهانی، هم‌افزایی قدرتمندی میان حمایت اجتماعی و امنیت غذایی وجود دارد (۸).

۲. اتخاذ رویکرد دو سویه (ارائه کمک‌های ضروری در کوتاه‌مدت و حمایت از معیشت در بلندمدت) توسط نظام حمایت اجتماعی برای حداکثرسازی تأثیرات مثبت اقدامات بر امنیت غذایی اقشار آسیب‌پذیر

مطابق با رویکرد آمارتیاسن، ناامنی غذایی زمانی رخ می‌دهد که مجموع مواد غذایی حاصل از تولید، اشتغال، داد و ستد و انتقال، برای تأمین حداقل نیازهای مصرفی در سطح فردی، خانوار یا ملی کافی نباشد(۹). اعتقاد بر این است که هر نقصان در منابع ذکر شده را می‌توان با پاسخ‌های حمایت اجتماعی بی‌اثر کرد. به‌عنوان مثال؛ با ارائه یارانه به نهاده‌های کشاورزی و بیمه محصولات زراعی و دامی، می‌توان تولید غذا را

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-10-06]

[DOI: 10.22034/7.2.12]

افزایش داد و در عین حال، اتلاف محصول یا دام را با بیمه کشاورزی جبران کرد. راه‌اندازی و مدیریت مشاغل عمومی قادر است ضمن کاهش موقت بیکاری، با ایجاد زیرساخت‌های روستایی، تولید محصولات کشاورزی را افزایش دهد. همچنین، مشکلات مرتبط به بازار را می‌توان در بخش تقاضا با تثبیت قیمت مواد غذایی و تخصیص یارانه به اقلام غذایی و در بخش عرضه با مدیریت ذخایر غذایی برطرف کرد. از طرفی، روش‌های انتقال مستقیم غذا (برنامه تغذیه مدرسه) یا غیرمستقیم (انتقال مشروط یا غیرمشروط پول نقد)، منجر به کاهش گرسنگی و فقر، دسترسی به آموزش (به‌ویژه در مورد دختران) و افزایش تولیدات محلی می‌شوند (۱۰). در این میان، انتخاب مناسب‌ترین ساز و کارها یا بسته‌های حمایتی، به اهداف مداخله و تأثیرات آنها به کیفیت طراحی و اجرا وابسته خواهد بود. ولیکن بر پایه شواهد، حمایت اجتماعی زمانی مؤثرتر است که کمک‌ها یا بیمه‌های اجتماعی به افراد با ناامنی غذایی تعلق گیرد و به‌طور همزمان مبادرت به ایجاد یا حفاظت از دارایی‌های تولیدی شود که به رشد اقتصادی کمک می‌کنند و خطر ناامنی غذایی را در آینده کاهش می‌دهند (۹ و ۱۱). در این ارتباط، هرچند تحلیل اسناد بالادستی کشور، حاکی از وجود پشتوانه قانونی برای اتخاذ سیاست‌های حمایت اجتماعی است که به‌طور مشخص بر تأمین امنیت غذایی و حمایت از معیشت اقشار آسیب‌پذیر تأکید دارند؛ لیکن به‌نظر می‌رسد ساختاربندی سند مرتبطی چون قانون جامع ساختار رفاه و تأمین اجتماعی کشور، بی‌توجه به منابع چهارگانه تأمین امنیت غذایی که باید در قالبی به‌هم پیوسته، زمینه مداخلاتی هدفمند را فراهم سازد؛ از چابکی نظام حمایت اجتماعی ایران در پاسخ به بحران‌های اثرگذار بر امنیت غذایی کاسته است (۳).

۳. طراحی و اجرای بهتر حمایت‌های اجتماعی برای رفع آسیب‌پذیری در برابر فقر و گرسنگی به‌نحوی که ظرفیت دسترسی را برای تقاضای هر فرد نیازمند و نیز بودجه‌های احتمالی برای تاب‌آوری بیشتر و سریع‌تر را در پاسخ به شوک‌های ناگهانی پوشش دهد.

اکثر برنامه‌های حمایت اجتماعی در کشور ما، به‌خوبی برای مدیریت آسیب‌پذیری طراحی نشده‌اند. با در نظر گرفتن این حقیقت که تمامی افراد، قادر به خروج از چرخه حمایتی و ناامنی غذایی نیستند؛ ممکن است افراد آسیب‌پذیر همچون برخی سالمندان و معلولان نیاز به حمایت دائمی داشته باشند. به‌منظور بی‌اثر کردن ماهیت غیرقابل پیش‌بینی و آسیب‌پذیری معشیت به‌عنوان منبع اصلی ناامنی غذایی، لازم است حمایت‌های اجتماعی، قابل پیش‌بینی و قابل اتکا باشند (۱۱). همچنین، انتظار می‌رود این برنامه‌ها از تناسب و حساسیت خوبی در پاسخ به آسیب‌پذیری در مراحل خاصی از زندگی برخوردار باشد؛ به طوری‌که در بهترین موارد، حمایت‌ها متناسب با موقعیت جغرافیایی، سن، جنس، وضعیت سلامت، معیشت و سایر شرایط صورت می‌گیرند. با توجه به این حقیقت که تأثیر بحران‌ها بر خانوارهای فقیر، چشمگیر بوده و ضمن تشدید اثرات منفی ناامنی غذایی، می‌تواند تنش‌های اجتماعی را به دنبال داشته باشد؛ لازم است نظام‌های حمایت اجتماعی به‌گونه‌ای طراحی شوند که قادر به پاسخ‌دهی سریع به بحران‌هایی نظیر خشکسالی، تغییرات فصلی و یا جهش قیمت مواد غذایی بوده و همچنین از وابستگی به حمایت‌ها پیشگیری کنند. این برنامه‌ها در صورت اجرای صحیح می‌توانند مانع از پیش‌گرفتن ساز و کارهای مقابله‌ای توسط خانوارهای آسیب‌پذیر و ناامن غذایی با عواقب نامطلوب همچون مهاجرت اجباری کارگران و کشاورزان شوند.

۴. ادغام حق برای غذا و حمایت اجتماعی به‌عنوان مظاهری از حقوق بشر در تمام سطوح، از تعهد رسمی دولت به معاهدات جهانی تا قوانین و اجرای برنامه‌های ملی

لازم است حق برخورداری از غذای کافی و حمایت اجتماعی همان‌گونه که در قوانین بین‌المللی حقوق بشر به رسمیت شناخته شده‌اند(۱۲)، در قوانین ملی نیز لحاظ شوند؛ به نحوی‌که دولت وظیفه خود را در برابر اجرا و ارائه این حقوق اساسی بازشناسد و افراد نیز یک مبنای قانونی برای طرح ادعاهای مرتبط با امنیت غذایی داشته باشند. به دنبال توصیه‌های کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ملل متحد، این امر می‌تواند در قالب یک چارچوب قانونی در نظر گرفته شود که اهداف مورد نظر، بازه زمانی برای دستیابی به آنها، مسئولیت نهادی برای فرایند، ساز و کارهای ملی نظارتی و همچنین رویه‌های احتمالی اعاده آن را مشخص می‌سازد. برنامه‌های حمایت اجتماعی باید شامل ساز وکارهای پاسخگویی نظیر روش‌های رسیدگی به شکایات و نظارت‌های اجتماعی باشند که می‌تواند حمایت اجتماعی را از امور خیریه یا رفاهی به یک استحقاق قابل اجرا ارتقا دهد. این رویه، ضمن ایجاد رویکرد مبتنی بر حق در برنامه‌های حمایت اجتماعی، منجر به بهبود ارائه خدمات و اثربخشی بیشتر در کاهش ناامنی غذایی می‌شود.

۵. حمایت اجتماعی مستقیم از معیشت کشاورزان خرده‌پا و کارگران فصلی و غیرماهر

اکثر کشاورزان و تولیدکنندگان خرده‌پا در کشورهای با درآمد پایین و متوسط، فقیر هستند. از این رو لازم است ابزارهای حمایت اجتماعی مروج کشاورزی نظیر اختصاص یارانه به نهاده‌های کشاورزی یا توزیع رایگان آن، برنامه مشاغل عمومی در جهت تقویت زیرساخت‌های مورد نیاز روستایی، آبیاری مزارع و لایروبی قنوات، تغذیه مدارس با تهیه خانگی اقلام غذایی تهیه شده از کشاورزان محلی، برنامه‌های یکپارچه انتقال پول نقد یا غذا در قالب بسته‌های معیشتی کشاورزی در نظر گرفته شود. اصول رویکردهای

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-10-06]
[DOI: 10.22034/7.2.12]

دو سویه در اینجا نیز قابل اعمال است: حمایت از کشاورزان فقیر برای افزایش یا تثبیت محصول و در عین حال حفاظت فوری در برابر گرسنگی برای فقیرترین کشاورزان. همچنین، لازم است توجه ویژه‌ای به نقش زنان به عنوان مراقبان و تهیه‌کننده‌های غذا در خانواده‌هایشان صورت گیرد.

در نهایت، نظام‌های حمایت اجتماعی نباید به عنوان باری سنگین برای نظام‌های مالی تلقی شوند و لازم است به‌طور کامل با برنامه توسعه کشور هماهنگ باشند. با عنایت به اینکه هر راهبرد رشد پایدار به یک مؤلفه حمایت اجتماعی نیاز دارد، نویسندگان پیشنهاد می‌کنند هریک از راهکارها و توصیه‌های ارائه شده، مبنایی برای پژوهش‌ها و مطالعات فنی دقیق توسط علاقه‌مندان و متخصصان این حوزه قرارگیرد.

منابع

1. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Good food security governance: the crucial premise to the twin-track approach. Background paper. 2011. Available at: https://www.fao.org/fileadmin/templates/righttofood/documents/project_f/fsgovernance/workshop_report.pdf
2. Griggs D, Stafford-Smith M, Gaffney O, Rockström J, Ohman MC, Shyamsundar P, et al. Policy: Sustainable development goals for people and planet. Nature 2013; 495(7441): 305-7.
3. Pourghaderi M, Omidvar N, Takian A, Mohammadi Kangarani H. Designing and Monitoring Inter-Sectoral Collaboration in Food Assistance Program for Vulnerable Groups. Iran J Cult Health Promot 2022; 6(3): 483-485. [In Persian]
4. Vice President of Economic Research, Iran's Parliament Research Center. The Support Policy of Replacing the Preferred Currency. 2018. Available at: https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1139714 [In Persian]
5. Vice President of Economic Research, Iran's Parliament Research Center. Iran's Poverty Line in 2015 and an Overview of its Calculation Method. 2015. Available at: https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1089090 [In Persian]
6. The World Food Programme. WFP's Safety Net Policy: The Role of Food Assistance in Social Protection. 2021. Available at: https://www.wfp.org/publications/wfps-safety-net-policy-role-food-assistance-social-protection
7. Food and Agriculture Organization of the United Nations. World Food and Agriculture, Statistical Yearbook. Rome: FAO; 2020.
8. The World Food Programme. The state of food security and nutrition in the world 2019: safeguarding against economic slowdowns and downturns. Rome: FAO; 2019.
9. Devereux S. Social protection for enhanced food security in sub-Saharan Africa. Food Policy 2016; 60: 52-62.
10. Rubin O. Contemporary Famine Analysis. New York: SpringerLink; 2016.
11. Committee on World Food Security. Social protection for food security and nutrition. 2012. Available at: https://www.fao.org/fileadmin/templates/cfs/CFS-39-EN-social-protection-Food-Security-nutrition.pdf
12. Morlachetti A. The rights to social protection and adequate food: Human rights-based frameworks for social protection in the context of realizing the right to food and the need for legal underpinnings. 2016. Available at: https://www.fao.org/3/i5321e/i5321e.pdf

Opinion

The Need for Integrating Food Assistance Programs into Iran's Social Protection System

Mona Pourghaderi[1], Amirhossein Takian[2*]

1. PhD in Food and Nutrition Policy, Health Equity Research Center (HERC), Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran
2. ***Corresponding Author:** Professor, School of Public Health, Chief of Research, Health Equity Research Center (HERC), Tehran University of Medical Sciences; Associate Member, National Academy of Medical Sciences, Tehran, Iran, takian@tums.ac.ir

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-10-06]

[DOI: 10.22034/7.2.12]